

ETHIEK IN DE ZORG

EHEALTH - 5 HANDVATTEN EN TIPS VOOR EEN ZORGVULDIGE AFWEGING

Ethische dilemma's of lastige keuzes ontstaan zodra je in je werk als begeleider niet meteen weet wat goed is om te doen. Moet je bij tijdgebrek en personeelstekort menselijke aandacht en zorg vervangen door zorgrobots? Of vind jij de inzet van robots en andere mensgerichte technologie niet altijd in overeenstemming met goede zorg? Waar ligt de grens, hoe schat je in wat goed is om te doen en hoe kun je jouw keuze verantwoorden? Deze handvatten helpen je bij het maken van een gewogen keuze.

Bekijk het dilemma [Wat doe je als een robot hét maatje wordt van een cliënt?](#) op Kennisplein Gehandicaptensector.

1. GEBRUIK HET STAPPENPLAN VOOR EEN ETHISCHE AFWEGING

Begin bij het vierstappenmodel voor een afgewogen keuze bij ethische vragen:

1. **Verkennen:** wat is er aan de hand? Welke handelingsopties zijn er en wie zijn in deze situatie de betrokkenen?
2. **Onderzoeken:** wat is de ethische vraag of het dilemma? Welke argumenten (waarden, belangen en principes) zijn hier in het spel?
3. **Afwegen:** weeg zorgvuldig af waarom je een bepaalde keuze maakt en wat mogelijke gevolgen zijn voor wie. Wat is het gevolg voor de cliënt van jouw handeling of het nalaten daarvan?
4. **Besluiten:** zoek naar de balans tussen alle (morele) betrokkenen met het oog op goede zorg.

Bron: L.L.E. Bolt e.a. Ethiek in praktijk, 2010

Je kunt deze stappen zelf doorlopen, maar het levert nog meer op als je dat samen met anderen doet, bijvoorbeeld in een moreel beraad.

2. MENSGERICHTE TECHNOLOGIE: WET- EN REGELGEVING

De robotkat is een vorm van technologie die een cliënt veel plezier kan bezorgen. Andere vormen van technologie zijn vaak arbeidsbesparend, zoals verschillende soorten zorgrobots. 'Als we geen zorgrobots inzetten lopen in 2040 ruim 300.000 ouderen zorg mis', voorspelt accountancybureau KPMG. Maar waar staan we eigenlijk met de ontwikkeling van zorgrobots? Het blijkt nog best lastig te zijn om robots eenvoudige zorgtaken te laten uitvoeren. Neem het aanreiken van een beker om een cliënt te laten drinken.

Snelle technologische ontwikkelingen

Ook al gaan de ontwikkelingen in eHealth en robotisering snel, de invoering ervan in de zorg verloopt traag. Niet alle technologie sluit even goed aan bij het leven van cliënten en het werk van professionals. Andere oorzaken zijn zowel de drempels die de wetgeving opwerpt als het ontbreken van regels. EHealth is er in veel verschillende vormen, van meetapparatuur tot robots en kunstmatige intelligentie en het is niet eenvoudig om alle soorten te omschrijven in de wet. Wat de overheid wel doet is kwaliteitseisen stellen aan nieuwe technologische mogelijkheden. Hierbij zijn bepaalde waarden leidend, zoals of technologie publieke belangen bevordert of juist schendt. Denk dan aan kwaliteit, toegankelijkheid en betaalbaarheid, solidariteit en pluriformiteit.

Goede en veilige zorg

De Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ) let erop dat eHealth bijdraagt aan goede en veilige zorg en toetst dat aan relevante wet- en regelgeving. Ook beroepsorganisaties volgen de ontwikkelingen in eHealth. Bijvoorbeeld door te kijken hoe technologie op een verantwoorde manier past in de dagelijkse zorgpraktijk.

EHealth en veilige zorg

Sommige eHealth-producten spelen een rol bij de diagnose of behandeling van een ziekte of handicap. Deze vallen dan onder de wet op de medische hulpmiddelen en de fabrikant van het product moet voldoen aan de eisen van die wet. Zorginstellingen hebben daarnaast zelf ook een verantwoordelijkheid. Ze moeten erop letten dat de inzet van eHealth leidt tot goede en veilige zorg. Lees hier meer over op de website van het IGJ.

Technologie heeft altijd een ethisch aspect, ook omdat het heel snel gaat. Sneller dan dat er een (maatschappelijke) discussie over is geweest. Sommige technologie is gemaakt om mensen te volgen. Denk aan de domoticasystemen die intramurale settings al jarenlang gebruiken. Dit is een manier om te zien waar mensen zijn: liggen ze nog in hun kamer? De grootste ethische kwestie bij deze systemen is dat mensen vaak zelf niet weten dat ze in de gaten worden gehouden. Bovendien is het gebruik ervan een vrijheidsbeperkende maatregel. (Vilans-expert eHealth)

3. BESPREEK DE VISIE VAN DE ORGANISATIE

Robots en andere vormen van eHealth wel of niet inzetten, hierover moet je als organisatie en als zorgprofessional goed nadenken. Belangrijk is dat je weet met welk doel je dit doet. Welke waarden bepalen jouw keuze voor het wel of niet inzetten van mensgerichte technologie?

Privacy

Een belangrijk ethisch aspect van technologie is wat er bijvoorbeeld gebeurt met de persoonlijke gegevens in het systeem. Of wat robots doen met de autonomie en privacy van mensen. En wie is er eigenlijk verantwoordelijk als er iets misgaat? Is dat de instelling, de fabrikant of de zorgprofessional? Er zijn allerlei morele argumenten om iets wel of niet te doen. Bestuurders en collega's kunnen er wel eens heel verschillend over denken en dat kan botsen met jouw visie. Voel je je gesteund of klem zitten bij je keuzes? Bepreek het met elkaar of je leidinggevende. Of ga er eens over in gesprek met een geestelijk verzorger, een psycholoog of een orthopedagoog.

Wat gebeurt er op verschillende niveaus in de organisatie?

Bij dit thema over robotisering en eHealth zie je goed hoe ethische dilemma's een rol spelen op verschillende niveaus van de organisatie en hoe dit samenhangt:

- Beleid en wetgeving (macroniveau).
- Sturing door managers en organisatiebeleid (mesoniveau).
- Oplossingen zoeken op de werkvloer (microniveau).

EHealth als oplossing op microniveau

Een tienermeisje met een verstandelijke beperking wil graag alleen kunnen reizen. Dat lukt goed als zij naar haar ouders gaat. Nu wil zij ook wel eens andere reisjes maken. Bijvoorbeeld om met vriendinnen samen te gaan shoppen of naar de bioscoop te gaan. De begeleiders aarzelen: *gaat dat wel goed? Stel dat er iets gebeurt, dan hebben we daar geen zicht op en worden er wel op afgerekend.* Na gezamenlijk overleg spreken de begeleiders met de familie af dat dit meisje vaker alleen of met anderen op pad mag met een gps-tracker. Lees hier meer over bij het dilemma Vrijheidsbeperking in deze handreiking.

4. MAAK DE JUISTE AFWEGING

Robot als gezelschap of als noodoplossing?

Misschien zoek je als begeleider wel eens naar oplossingen als je merkt dat er een tekort is aan personeel of tijd voor aandacht aan cliënten. De zorgorganisatie beslist dan of je technologie mag inzetten om controle op cliënten te houden. Bij die afweging spelen allerlei factoren en ethische aspecten mee. Bijvoorbeeld dat een goede sfeer en weinig incidenten met onrustige bewoners fijn is voor de medebewoners.

Gebrek aan aandacht?

Lees de casus van Jurgen nog eens. Een robotkat als maatje kan voor hem een oplossing zijn, hij wilde altijd al een kat. Maar wat nu als hij de kat voor zichzelf wil houden? De robotkat kan een uitkomst zijn voor deze ene bewoner of meer bewoners in andere groepen veel plezier bezorgen. Wat doe je dan? Hoe leg je uit aan Jurgen dat de robotkat van iedereen is en eerlijk gedeeld moet worden? Om uit dit dilemma te komen is het belangrijk even stil te staan, je af te vragen wat er precies aan de hand is en waarom je overweegt de robotkat in te zetten. Ga na wat je motief is.

Sensoren op het toilet

De ouders van een jongen met een licht verstandelijke beperking willen dat hun zoon meedoet aan een project met sensoren. De jongen wil dat wel, kon dat ook zelf beslissen. Maar om ook sensoren te plaatsen op het toilet ging hem te ver. Op een gegeven moment komen er geen meldingen meer binnen. De jongen had besloten dat als hij naar de wc moet, dat hij dan gewoon een blokje om gaat en bij de snackbar op de hoek naar het toilet gaat. Dit voorbeeld laat zien dat de inzet van technologie maatwerk is. Wat voor de een geen probleem is, kan vervelend zijn voor de ander.

(Vilans-onderzoeker eHealth)

Wens van de cliënt of van de familie?

In de driehoek van professional, cliënt en mantelzorger wil je dat alle zijden in balans zijn. Familieleden willen vaak geen risico's nemen. Een gps-tracker, een robotkat of een sensor kunnen helpen om de zorg en ook de last van de familie te verlichten. Hoe ga jij om met het inzetten van eHealth:

- Voer jij een open gesprek met de cliënt en zijn familie over hoe jullie omgaan met autonomie, gezonde leefstijl en het recht van de cliënt om risico's te nemen? Wat betekenen jouw keuzes voor het leven van de cliënt en zijn familie?
- Ga jij naast je cliënt staan (*patient advocacy*) zodat je je echt inleeft in zijn perspectief of sta je tegenover de cliënt met jouw waarden en normen?

- Als iemand zelf zijn brood smeert of op het terrein fietst, mag jij dan voor die ander beslissen en zijn doen en laten monitoren? Met welk doel doe je dit? Omdat het de cliënt meer vrijheid geeft, of omdat het jouw zorgtaken verlicht?
- Hoe maak je de afweging tussen keuzevrijheid van de cliënt of controle en bescherming van de cliënt met technologie?

Technologie hoort steeds meer bij ons leven, ook in je smartphone zit een gps-systeem. Je komt eHealth dan ook steeds vaker tegen in de zorg. Er is wel een verschil tussen technologie intramuraal of in thuissituaties inzetten. Of een zorginstelling camera's hanteert hoort thuis in het beleid van de instelling. Maar wie maakt de keuze voor eHealth in thuissituaties en wie zijn daarbij betrokken? Bedenk dat leefstijlmonitoring ook de verzorgende monitort. Daarbij kun je ethische vragen stellen. Mensen zijn vaak bang voor een inbreuk op de privacy. Maar meestal is het niet de privacy, maar de angst voor technologie. Of ze verschuilen zich achter de familie die het niet goed zal vinden. Het is belangrijk om hierover in gesprek te gaan. (Vilans-onderzoeker eHealth)

5. WAAR LOOP JE TEGENAAN? PRAAT ER MET COLLEGA'S OVER

Om van elkaar te leren en beter te leren omgaan met lastige ethische vragen, is het uitwisselen van ervaringen met collega's een aanrader. Aanknopingspunten voor een gesprek over de inzet van technologie:

- De inzet van robots in de zorg levert zowel kansen als bedreigingen op. Neem met je collega's als voorbeeld een concrete situatie en maak een lijstje met voor- en nadelen van technologie. Kunnen jullie tot overeenstemming komen?
- Wat vindt je team van de volgende stelling: het gebruik van robots als hulp in de (zelf)zorg maakt de cliënt afhankelijker. Cliënten gaan steeds minder zelf nadenken en de robot is steeds meer de baas.
- Bekijk de [video Uninvited Guests](#) als voorbeeld van de inzet van technologie om een gezonde leefstijl te bewaken. Wat vind jij hiervan? Ga ook eens na hoe jij zelf omgaat met technologie, denk aan een smartphone of stappenteller.
- In welke mate hou je het doen en laten van bewoners binnen jullie instelling in de gaten? Maak je daarbij gebruik van toezichthoudende technologie zoals sensoren of bewegingsregistratie?
- Hoe zie je de toekomst van de zorg? Past dit bij wat jij wilt en heb je er grip op?

Tip: in een zorginstelling kun je met andere zorgverleners overleggen. In de zorg aan huis ben je meer op jezelf aangewezen, maar ook in de wijk zijn er mogelijkheden iemand te raadplegen die thuis is in levensvragen en/of ethische vragen. Vraag het eens na bij collega's, de gemeente of in een sociaal wijkteam.

Handreiking Ethiek in de zorg

Op Kennisplein Gehandicaptensector vind je de handreiking [Ethiek in de zorg](#). Er staan 6 ethische dilemma's uit de dagelijkse zorgpraktijk voor je klaar met de mogelijkheid om zelf op je handelen te reflecteren. Daarnaast vind je een inleiding over 'Wat is ethiek in de zorg?' en [praktische informatie](#) met verwijzingen naar websites, kenniscentra, boeken, trainingen en tools die je verder helpen bij het omgaan met ethische vragen in de zorg.